

Bosna i Hercegovina

Ministarstvo civilnih poslova

**PLATFORMA ZA RAZVOJ PREDŠKOLSKOG ODGOJA I
OBRAZOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI ZA
RAZDOBLJE 2017.-2022.**

Sarajevo, 2016. godine

Izradu ovog dokumenta je podržao UNICEF Bosne i Hercegovine

Predgovor

Čast mi je što sam dobio prigodu da napišem predgovor za „Platformu za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini za razdoblje 2017.-2022“. Prije nekoliko mjeseci bio sam u poziciji razgovarati sa mnogobrojnim zainteresiranim stranama, političarima, državnim službenicima, sveučilišnim profesorima, roditeljima i djecom o predškolskom odgoju i obrazovanju, te posjetiti nekoliko vrtića i škola u Bosni i Hercegovini. Kod većine onih sa kojima sam razgovarao osjetio sam veliki entuzijazam da se predškolski odgoj i obrazovanje učini dostupnim za svu djecu, naročito za djecu iz ranjivih kategorija, kao i da se više ulaže u kvalitetan odgoj i obrazovanje u ranom djetinjstvu, te stoga raduje činjenica da su nadležne vlasti pristupile izradi ovog dokumenta koji treba posmatrati kao konkretno angažiranje za bolju budućnost djece u Bosni i Hercegovini. Također je vrlo pozitivno i to što su principi razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja usklađeni sa pet principa Europskog okvira za kvalitet koje je nedavno izradila Radna skupina za odgoj i obrazovanje u ranom djetinjstvu Glavnog direktorata Europske komisije za obrazovanje i kulturu. Na taj način Bosna i Hercegovina usklađuje odgoj i obrazovanje u ranom djetinjstvu u Bosni i Hercegovini sa razvojnim politikama u Europskoj uniji. SWOT analiza u ovom dokumentu daje realističnu sliku prednosti i nedostataka sektora za odgoj i obrazovanje u ranom djetinjstvu u Bosni i Hercegovini, a strateški ciljevi su vrlo izazovni. Kako bi povećali obuhvat predškolskim odgojem i obrazovanjem djece iz ranjivih skupina izuzetno je značajan cilj iz Paketa aktivnosti 1 koji govori o uspostavi novih kriterija za financijsku participaciju na osnovu socioekonomskog statusa roditelja/ staratelja. Što se tiče „Paketa aktivnosti 2, Osigurati kvalitetu odgoja i obrazovanja u ranom djetinjstvu“, smatram da je od ključnog značaja revidirati inicijalno obrazovanje i kontinuirano profesionalno usavršavanje. Inicijalno obrazovanje na univerzitetima u Bosni i Hercegovini nedovoljno pažnje poklanja učenju kroz praksu, a studija CoRe¹ pokazuje da je neophodno uspostaviti ravnotežu između teorije i prakse. Također trebamo analizirati sadržaj inicijalnog obrazovanja kako bi se više pažnje posvetilo pristupu fokusiranom na dijete, slično pristupu u sjevernoj Italiji, koja u zemljama Europske unije prednjači u tom pogledu.

Što se tiče kontinuiranog profesionalnog usavršavanja, skorašnje Europske sustavatske studije nam pokazuju da je obuka uz rad jedini vid stalnog stručnog usavršavanja koji ima pozitivan uticaj na rezultate djece i na usluge odgoja i obrazovanja u ranom djetinjstvu². Izuzetno sam zadovoljan pozornošću koja se pridaje ocjeni kvalitete standarda za odgajatelje. Kratko rečeno, zajedno sa sektorom za predškolski odgoj i obrazovanje i nadležnim institucijama,

¹ Competence requirements in early childhood and care: A study for the European Commission Directorate- General for Education and Culture. University of East London and University of Ghent, 2011.

² Early childhood care: working conditions, training and quality of services – A systematic review. European foundation for the improvement of living and working conditions, 2015.

trebamo izraditi standarde profesionalnih kompetencija odgojitelja i standarde kompetencija kontinuiranog profesionalnog usavršavanja koji moraju biti međusobno usklađeni.

Paket koji se odnosi na jačanje inkluzije je također od izuzetnog značaja: ciljani pristup ugroženim skupinama ima manje učinkovite utjecaje od univerzalnog pristupa u okviru kojeg se posebna pažnja pridaje ugroženim skupinama i djeci sa invaliditetom (takozvani progresivni univerzalizam). Konačno, pozdravljamo predložene aktivnosti usmjerene na senzibilizaciju društva o prednostima odgoja i obrazovanja u ranom djetinjstvu. Ako roditelji odgoj i obrazovanje u ranom djetinjstvu ne budu doživljavali kao nešto korisno za njihovu djecu, oni ih neće uključivati u rani odgoj i obrazovanje usljed čega će djeca propustiti prilike koje zaslužuju.

Aktivnosti usmjerene na praćenje i evaluaciju su također vrlo značajne s obzirom da one do sada nisu bile dobro razvijene u Bosni i Hercegovini.

Na kraju želim reći da se iskreno nadam najboljem za djecu Bosne i Hercegovine. Nadam se da će različite vlade, zajedno sa zainteresiranim stranama, nevladinim organizacijama i univerzitetima, moći ostvariti većinu ovih ciljeva do 2021. godine, te da će u ovom petogodišnjem periodu izgraditi sustav odgoja i obrazovanja u ranom djetinjstvu koji je u skladu sa ciljevima Europske unije i koji će biti na istoj razini kao sustavi u drugim državama članicama.

Dr. Jan Peeters

Stručnjak Radne skupine za odgoj i obrazovanje u ranom djetinjstvu Europskog okvira za kvalitet

Sadržaj

a.Kratice	1
b.Pojmovnik	2
c. Metodologija.....	3
1.Uvod.....	4
1.1.Svrha ovog dokumenta.....	4
1.2.Promjena društvenog statusa predškolskog odgoja i obrazovanja	4
1.3.Dječije siromaštvo	6
1.4.Novija znanstvena saznanja o razvoju djece predškolskog uzrasta	7
1.5.Stanje predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini	8
1.6.Polazne osnove za izradu ovog dokumenta.....	11
2. Vizija	12
3. Misija.....	12
4. Principi razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja.....	13
1.Princip najboljeg interesa djeteta	13
2.Princip jednakih prava i nediskriminacije	13
3. Princip demokratičnosti i pluralizma	13
4. Humanističko- razvojni princip.....	13
5.Princip učešća i partnerstva	13
6.Princip intersektoralnosti i multidisciplinarnosti	13
7.Princip profesionalne autonomnosti i odgovornosti.....	13
5. SWOT analiza	14
6. Strateški ciljevi predškolskog odgoja i obrazovanja	15
6.1. Opći cilj	15
6.2. Specifični ciljevi.....	15
1.Povećati obuhvat djece predškolskim odgojem i obrazovanjem.....	15
2.Osiguranje kvaliteta predškolskog odgoja i obrazovanja.....	15
3.Osigurati redovno financiranje	15
4.Ojačati inkluziju	16
5.Senzibilizirati društvo za značaj predškolskog odgoja i obrazovanja.....	16
7. Paketi aktivnosti (p).....	16
7.1. Paket aktivnosti 1- povećati obuhvat.....	17

7.2. Paket aktivnosti 2- osigurati kvalitet predškolskog odgoja i obrazovanja	18
7.3. Paket aktivnosti 3- osigurati redovno financiranje.....	18
7.4. Paket aktivnosti 4- ojačati inkluziju	19
7.5. Paket aktivnosti 5- senzibilizirati društvo	20
8. Indikatori, nositelji aktivnosti i period implementacije paketâ aktivnosti	21
9. Monitoring.....	27
ANEKS 1- Spisak korištenih dokumenata	28

a. KRATICE

- POO: predškolski odgoj i obrazovanje
- APOSO: Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje
- BHAS: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine
- BDP: bruto društveni proizvod
- SWOT: eng. Strengths, weaknesses, opportunities, practices (Snage, slabosti, prilike i prijetnje)
- EU: Europska unija
- UN: Ujedinjene nacije
- UNICEF: Fond Ujedinjenih nacija za djecu
- UNESCO: Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, znanost i kulturu
- NVO: Nevladina organizacija
- OECD: Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj

b. POJMOVNIK

- **Predškolski odgoj i obrazovanje:** prvi, poseban i specifičan stupanj ukupnog odgojno-obrazovnog sustava koji se bavi odgojem i obrazovanjem djece predškolske dobi.
- **Cjeloživotno učenje:** učenje i obuka od rođenja do kraja života, obuhvata formalno obrazovanje (redovito institucionalno), neformalno obrazovanje (usavršavanje, specijalizacija, kursevi, osvježavanje znanja) te informalno učenje (stjecanje znanja i vještina kroz rad i druge svakodnevne aktivnosti). Cjeloživotno učenje je u funkciji izgradnje konkurentne ekonomije i održivog ekonomskog razvoja.
- **Inkluzivno obrazovanje:** pravo na jednake mogućnosti tokom obrazovanja za sve osobe, posebno pravo djece sa poteškoćama u razvoju i nadarene djece na maksimalan razvoj njihovih potencijala kroz potporu koja uključuje fleksibilan program, adekvatno obučene nastavnike, stručnu potporu i prihvatanje različitosti, što ima za cilj razvoj tolerancije i socijalne inkluzije.
- **Temeljno obrazovanje:** prema „Pozivu na djelovanje“ organizacija UN-a i ministara obrazovanja Europe i centralne Azije za uključivanje sve djece u kvalitetan odgoj i obrazovanje, svako dijete bi trebalo završiti puni ciklus temeljnog obrazovanja kojeg čine jednogodišnje predškolsko, te cjelokupno osnovno i srednje obrazovanje.
- **Ishodi učenja:** opis onoga što osoba koja uči zna, razumije i može da obavlja na osnovu završenog procesa učenja. Najčešće se definira kao znanje, vještine i kompetencije.
- **Jaslice i vrtić:** vaspitne skupine predškolskih ustanova prema uzrastu djece- jaslice za djecu od 0,5 do 3 godine, a vrtić za djecu od 3 godine do polaska u školu.
- **Socijalna isključenost:** proces kojim su određeni pojedinci gurnuti na ivicu društva i spriječeni u punom učestvovanju u društvu. Ovaj proces kidanja veza između pojedinca i šire zajednice se može odvijati na temelju jedne ili više dimenzija: zapošljavanja, obrazovanja, učešća u političkom životu, društvenim i kulturnim aktivnostima, mrežama socijalne potpore, itd.
- **Relativna linija siromaštva:** po OECD ljestvici je postavljena na 60% medijane mjesečnih izjednačenih izdataka za potrošnju.
- **Apsolutna linija siromaštva:** po metodologiji BHAS to je mjesečna potrošnja od 238 KM po osobi.
- **Eurostat i Eurydice:** agencije EU za statistiku i baze podataka

c. METODOLOGIJA

Ovaj dokument je izradila Radna skupina formirana od zastupnika Ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine, entitetskih i kantonalnih ministarstava obrazovanja, te resornog odjela Vlade Brčko distrikta Bosne i Hercegovine i Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje.

Radnoj skupini su se, u skladu sa konkretnim potrebama a na poziv UNICEF-a Bosne i Hercegovine, pridruživali zastupnici drugih sektora, kao i općina i gradova, te domaći eksperti– specijalisti za pojedine segmente razvoja djeteta u predškolskom uzrastu.

Svim ministarstvima obrazovanja u Bosni i Hercegovini je poslata molba za izradu SWOT analize na temu povećanja obuhvata djece predškolskim odgojem i obrazovanjem, posebice u godini pred polazak u školu, te potpore unapređenju kvalitete programa i rada predškolskih ustanova. Oko 80% pozvanih je odgovorilo na postavljena pitanja iz četiri fokusne točke – prednosti, slabosti, prilike i prijetnje.

Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine zahvaljuje UNICEF-u Bosne i Hercegovine na pomoći u izradi ovog dokumenta.

1. UVOD

1.1.Svrha ovog dokumenta

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je 2005. godine usvojilo Strateške smjernice razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini³. Rok za provođenje Strateških pravaca je bio kraj 2010. godine. U međuvremenu je Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine usvojila Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini⁴ i druge zakonske akte koji se odnose i na predškolski odgoj i obrazovanje (u daljnjem tekstu : POO). Svi ti akti su u značajnoj mjeri doprinijeli promjeni percepcije POO-a u Bosni i Hercegovini, što je rezultiralo postizanjem određenog napretka u tom sektoru, ponajprije u povećanju obuhvata POO-m djece u godini pred polazak u školu.

Izuzetan značaj POO-a za društvo u cjelini se potvrđuje u strateškim dokumentima Europske unije, kao i organizacija Ujedinjenih nacija, posebice UNICEF-a i UNESCO-a, putem opredjeljivanja konkretnih ciljeva koje treba postići u POO-u do 2020. godine, ali i poslije tog razdoblja: Svjetski obrazovni forum je usvojio Deklaraciju „Obrazovanje 2030: Prema inkluzivnom i jednako kvalitetnom obrazovanju i cjeloživotnom učenju za sve“⁵.

Bosna i Hercegovina treba novi dokument strateškog tipa o razvoju POO-a koji će poslužiti kao okvir za djelovanje nadležnim obrazovnim vlastima u usklađivanju politika razvoja POO-a sa ciljevima Europske unije (u daljnjem tekstu: EU) i UN-a u tom području, odnosno kao polazna osnova u izradi vlastitih strategija, planova i drugih akata kojima se potiče razvoj POO-a, ne samo zbog težnje ka integraciji u EU, nego prije svega zbog osiguravanja što boljih preduvjeta za vlastiti razvoj.

Pored prethodnog, svrha ovog dokumenta je i osiguravanja validne reference Bosne i Hercegovine za međunarodne partnere i njihovu buduću stručnu pomoć, potrebnu u daljim integracijskim procesima u zemlji.

Budući da su isključivo domaći stručnjaci radili na ovom strateškom dokumentu, opravdano je reći da je njegova svrha i u unapređenju vlastitih ekspertskih kapaciteta i iskustava u strateškom sektorskom planiranju.

1.2.Promjena društvenog statusa predškolskog odgoja i obrazovanja

U posljednje dva desetljeća interes za POO intenzivno raste, ne samo u Europskoj uniji i drugim razvijenim zemljama, nego diljem svijeta. Prije tog razdoblja na POO se pretežno gledalo kao na djelatnost koja ima zadatak da zbrinjava djecu dok roditelji rade i koja je uglavnom pripadala sektoru socijalne zaštite. Međutim, nove tehnologije su omogućile i nova

³ 75.sjednica od 10.02.2005

⁴ „Službeni glasnik BiH“ broj 88/07

⁵ Incheon Declaration WEF, maj 2015

znanstvena saznanja, posebice iz medicine i neuroznanosti, koja su iz temelja promijenila dotadašnje spoznaje o razvoju djeteta u predškolskoj dobi. Tradicionalno shvatanje da je u ranom djetinjstvu potrebno samo čuvati i hraniti dijete je potpuno napušteno. Snimanja mozga suvremenim aparatima su rezultirala otkrićem da se ljudsko biće rađa sa manje-više istim brojem moždanih ćelija (neurona)– oko 100 milijardi. Broj neurona se poslije rođenja djeteta neće značajnije povećati, ali se od samog rođenja odvija nevjerovatna neuronska aktivnost, odnosno uspostavljanje veza među njima, umrežavanje neurona (stvaraju se sinapse). Početni broj sinapsi – oko 50 biliona, samo u prvom mjesecu života će se uvećati za oko 20 puta, a u dobi od tri godine već je 85% formiranih sinapsi. Postoje očigledne razlike u broju sinapsi u mozgu djeteta koje je bilo adekvatno stimulirano i djeteta koje nije raslo u poticajnom okruženju. Broj sinapsi dostiže svoj maksimum u 6-oj godini života. Ono što dijete nasljeđuje od roditelja je samo početni okvir za razvoj funkcija mozga koji ovisi od dječije interakcije sa sredinom. Doživljaji i iskustva kojima smo izloženi u ranom djetinjstvu određuju hemijske procese u našem nervnom sustavu i mozgu. Trajnije prisustvo određenih kemija će oblikovati mozak na specifičan način koji se kasnije teško mijenja ili koriguje. Ako okolina daje djetetu negativna iskustva razgranaće se „loše“ sinapse koje će omogućiti pogrešno funkcioniranje cijelog sustava.

Pedagoška i psihološka znanost govore o institucionalnom POO-u kao o brizi i odgovornosti države za odrastanje i blagostanje njenih najmlađih građana – POO predstavlja minimum jednakih uvjeta za rano učenje, rast i razvoj, oblikovanje ličnosti i napredovanje u budućem životu, te kao takvo utječe na mogućnost smislenijeg i bogatijeg života osobe.

Iz prethodnog se može zaključiti da razdoblje od rođenja do šeste godine života predstavlja temelj cjelokupnog razvoja ljudskog bića i njegovog života: uspjeh u školi, zdravstveno stanje, razvoj na kognitivnom i emocionalnom planu, želja za znanjem i učenjem, odnos prema drugima i društvu, potreba za kreativnim doprinosom, itd, sve te i druge odlike čovjeka se utemeljuju do šeste godine njegova života. „Utrka je već napola pretrčana prije nego što djeca krenu u školu“⁶.

Svjetski priznati stručnjaci u području ekonomije dokazuju da, što se ranije počne ulagati u ljudske potencijale, to su veće stope povrata investicija. James Heckman, dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju, egzaktno pokazuje da se za svaki dolar koji se potroši na kvalitetne programe u ranom uzrastu, vraća 17 dolara u obliku uštede troškova. Od toga 13 dolara ide u javni proračun, a 4 pojedincu. Najveći povrat investicije je u slučajevima djece iz ugroženih sredina koja su bila uključena u institucionalni POO.

Nova znanstvena saznanja snažno su utjecala na donositelje odluka u EU i diljem svijeta u pogledu promjene odnosa prema POO-u. Kao neophodan, utemeljen je multisektorski pristup POO-u, u kojem zajedno sudjeluju sektori obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite, ali i drugi sektori, posebice područja istraživanja i inovacija. Relativno brzo je POO izraslo u jedan od društvenih prioriteta, te je preferiran u raznim rezolucijama, deklaracijama, memorandumima i drugim aktima i UN-a i EU-a, što je postalo vidljivo u promjenama legislative i prakse u

⁶ Esping-Andersen, 2005, prema dr. Jan Peeters

državama širom svijeta. Značajno je napomenuti da suvremeni svijet u kvalitetnom POO-u vidi jako sredstvo za osnaživanje položaja žene u društvu.

I Bosna i Hercegovina se priključila tim svjetskim i europskim trendovima u pogledu tretmana POO-a. Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini⁷, usvojenim 2003. godine, promovirani su novi principi i standardi POO-a; Strateške smjernice razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini su, između ostalog, sugerirali pohađanje predškolskih programa za svu djecu u godini pred polazaka u školu, kao i povećanje obuhvata djece institucionalnim POO-m; Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini je gotovo sve intencije strateških pravaca pretočio u pravnu normu; Zakonom o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje⁸ kojim je Agenciji data određena nadležnost i u oblasti POO; Strateškim pravcima razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementacije 2008-2015.⁹ su utvrđeni ciljevi i rokovi i u oblasti POO. Kao jedan od dugoročnih ciljeva navedeno je povećanje broja upisanih u predškolske ustanove na 50% populacije i 100% obuhvat djece u godini pred polazak u školu; nadležna ministarstva obrazovanja su 2009. godine zaključila Sporazum o Zajedničkoj jezgri cjelovitih razvojnih programa za rad u predškolskim ustanovama¹⁰, usvojen je Revidirani akcijski plan o obrazovnim potrebama Roma¹¹, kao i Akcijski plan za djecu Bosne i Hercegovine – usvajan tri puta za tri različita vremenska razdoblja¹², te Okvirna politika unapređenja ranog rasta i razvoja djece u Bosni i Hercegovini¹³. Svi navedeni zakonski akti i dokumenti strateškog tipa, usvojeni od strane Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine i/ili Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, kao i entitetskih i drugih vlada, kao svoja polazišta navode pravo djeteta na odgoj i obrazovanje, suvremena znanstvena saznanja i teorije o djetetovom razvoju, te ukazuju na potrebu jačanja POO-a.

1.3.Dječje siromaštvo

Mada suvremena znanost zahtijeva multidimenzionalni pristup pitanju siromaštva djece (mnoge uskraćenosti nisu financijske prirode), redovite ankete o potrošnji kućanstava, koje provode entitetske i Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: BHAS), daju jasnu sliku u tom pogledu.

Prema tim podacima, stope relativnog i apsolutnog siromaštva kod djece su konstantno više u odnosu na opću populaciju (apsolutna linija siromaštva u 2011. godini: sva djeca 30,5% a sva

⁷ „Službeni glasnik BiH“, broj 18/03

⁸ „Službeni glasnik BiH“, broj 88/07

⁹ „Službeni glasnik BiH“, broj 63/08

¹⁰ (Službeni glasnik BiH“, broj 16/09);

¹¹ 128. sjednica od 14.07.2010

¹² posljednji 2015-2018, usvojen na sjednici Vijeća ministara BiH održanoj 2. juna 2015. godine

¹³ „Službeni glasnik BiH“, broj 36/12.

kućanstva 18,7%). Djeca koja žive u većim obiteljima su najzastupljenija među siromašnom djecom u poređenju sa općom populacijom.

Djeca roditelja bez formalnog obrazovanja ili samo sa osnovnim obrazovanjem su četiri puta siromašnija u odnosu na djecu roditelja sa srednjim obrazovanjem. Djeca prvonavedene kategorije roditelja predstavljaju skoro 30% dječije populacije u Bosni i Hercegovini, te više od polovice sve djece koja žive u siromaštvu.

U prosjeku, oko 42% ukupnog broja djece koja žive u siromaštvu živi u kućanstvima u kojima ne radi ni jedna odrasla osoba. Tri četvrtine sve siromašne djece živi u ruralnim područjima (74%).

Prema BHAS anketi iz 2013. godine, u Bosni i Hercegovini živi oko milijun kućanstava od kojih 25,20% spada u siromašna i kućanstava na granici siromaštva.

Krizna društveno-ekonomska situacija u Bosni i Hercegovini rezultirala je sa više štetnih posljedica po djecu nego na ukupnu populaciju. Na taj način se učvršćuju pretpostavke za socijalno isključivanje značajnog procenta djece danas/ proizvođača društvenih vrijednosti sutra. Prethodnim podacima treba dodati i sljedeći: prirodni priraštaj je u razdoblju 2003.-2006. godine bio na pozitivnoj nuli, ali od 2007. godine on je u minusu koji se svake godine povećava.

1.4. Novija znanstvena saznanja o razvoju djece predškolskog uzrasta

Stanovište da se kapacitet mozga rađa i da je nepromjenljiv, koje je dugo dominiralo u raznim vrstama znanosti, danas je gotovo u potpunosti napušteno. Znanstvena istraživanja pokazuju da dječiji mozak ozbiljno „pati“ i često zaostaje u razvoju ako je lišen stimulativne okolice. Mozak posjeduje najveću fleksibilnost za promjene u prvim godinama života – on je „programiran“ da izvuče sve iz svoje okolice kao građu vlastitog rasta. Oskudna i nestimulativna okolina će ugasiti i one do tada formirane sinapse. Isto tako, stimulacija koja nije došla u potrebno vrijeme neće imati efekata. Stoga se danas govori o maksimalnoj kontroli djetetova okruženja – prije se govorilo o kontroli djeteta. Prve godine života svakog ljudskog bića karakterizira i formiranje stavova i vrijednosti koje imaju trajne korijene za nečiji cijeli život. Te vrijednosti određuju kasnije ljudsko ponašanje jer su izvorno urezane u ličnost.

Znanstvena istraživanja u području pedagogije i psihologije potvrđuju dugoročne pozitivne učinke ranog institucionalnog obuhvata djece POO-m: povećanje obrazovnih rezultata u školi koji su mjerljivi čak do završetka srednje škole; manje napuštanja škole i procesa obrazovanja; značajno smanjenje socioekonomske nejednakosti; manje specijalnih obrazovnih programa u kasnijem školovanju (za djecu sa poteškoćama u učenju i razvoju); poboljšanje govora, pismenosti, samokontrole, ponašanja, emotivnih vještina, matematičkih sposobnosti, samopouzdanja, prilagođavanja novim socijalnim uvjetima, itd. Najveći efekat predškolskih programa za djecu od 3-5 godina je u kognitivnom domenu. Neke znanstveni studije su pratile

životna postignuća osoba sa 40 godina života koje su pohađale predškolske programe i rezultate usporedile sa njihovim vršnjacima bez predškolskog iskustva. Osim boljih školskih i univerzitetskih postignuća kod prve skupine, značajne prednosti su evidentirane u mentalnog i ukupnog zdravlja, ekonomskom statusu (bolja zarada i zapošljivost), obiteljskom životu, društveno prihvaćenom ponašanju (manji stupanj kriminaliteta), itd. Naročito pozitivne učinke POO-a su sva istraživanja potvrdila u slučaju pojedinaca koji su kao djeca živjeli u nepovoljnim socijalnim uvjetima.

Kvalitetni odgojitelji čine vrtić emocionalno sigurnom sredinom, osjetljivom na dječije potrebe – u tomu mnoga istraživanja vide najveći doprinos razvoju za svu djecu, posebice djecu iz ranjivih skupina¹⁴.

1.5. Stanje predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini

Sektor POO-a u Bosni i Hercegovini ima dugu i respektabilnu tradiciju. Danas ovaj sektor brine o približno 19.500 djece-korisnika godišnje, organiziran je u 250 javnih i privatnih ustanova i ima oko 2700 zaposlenih (od čega je 10% administrativnog osoblja).

Obuhvat institucionalnim POO-m je u vrijeme usvajanja istekle strategije razvoja POO (2005) iznosio 8% ukupne predškolske populacije. Skoro deceniju kasnije svega 9,8% populacije je upisano u predškolske ustanove. Tom procentu treba dodati 4,46% populacije petogodišnjaka koji pohađaju programe pred polazak u školu. U zbiru, ukupan obuhvat svim vidovima POO-a i obrazovanja u Bosni i Hercegovini iznosi 14,26% populacije od 0-6 godina (u čemu djeca ispod 3 godine starosti sudjeluju sa 9,5% od ukupnog broja obuhvaćene djece).

Od svih država centralne i istočne Europe, najveći procenat neupisane djece od 3 do 6 godina u predškolske ustanove ima Tadžikistan. Druga na toj negativnoj listi je Bosna i Hercegovina. Treća je Kirgistan, slijedi Azerbejdžan i tako dalje. Na razini EU obuhvat djece od 4 do 6 godina već iznosi 93% i stalno se povećava.

U pogledu **socijalne strukture**, ustanove POO-a u Bosni i Hercegovini uglavnom pohađaju djeca iz urbanih sredina, najčešće sa oba zaposlena roditelja. Ta djeca čine 75,5% ukupnog broja djece u predškolskim ustanovama, dok su djeca nezaposlenih roditelja zastupljena sa manje od 2%.

Djeca iz ruralnih sredina su simbolično zastupljena u strukturi djece koja pohađaju predškolsku ustanovu – oni čine svega 0,5% ukupnog broja djece. Mnoga istraživanja ukazuju na činjenicu da djeca koja žive u seoskim područjima obrazovne rezultate postižu sa zakašnjenjem od dvije godine u odnosu na svoje gradske vršnjake.

¹⁴ Za ovo i poglavlje 1.2. su korišteni naučni radovi dr.N.Pištoljević, dr.S. Zubčević, dr. T.Prišešev-Beleslin, dr. A.Pašalić-Kreso, dr. P.Spasojević

Prosječno je godišnje u predškolske ustanove u Bosni i Hercegovini uključeno oko 500 djece sa posebnim potrebama. Uključenost djece Roma u predškolske ustanove se statistički ne prati, ali u istraživanju višestrukih pokazatelja za 2012. godinu se navodi podatak da svega 2% romske djece u uzrastu od 3 do 5 godina pohađa organizirane programe obrazovanja u ranom djetinjstvu. Neophodnost inkluzivnog POO-a je kao opredjeljenje ugrađeno u strateška dokumenta i zakone, ali nema u potrebnoj mjeri razvijenih pratećih akata ni druge pomoći u jačanju inkluzije (adekvatno inicijalno obrazovanje i cjeloživotno učenje odgojitelja, suvremena paradigma o procjeni i tretmanu djece sa posebnim potrebama, standardi i normativi za rad ustanova, itd).

Što se tiče uključivanja djece u POO u **godini pred polazak u školu**, Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini utvrđenim kao obavezno, situacija je različita od jedne do druge nadležne obrazovne vlasti. Neke od njih još nisu usvojile vlastite zakone usaglašene sa Okvirnim, a prema informacijama obrazovnih vlasti finansijski razlozi su glavni uzrok. U Federaciji Bosne i Hercegovine (izuzev tri kantona: Srednjobosanski, Hercegovačko-neretvanski i Zapadnohercegovački, koja nisu donijela zakone usuglašene sa Okvirnim zakonom) te u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine, u godini pred polazak u školu POO je obvezno za svu djecu adekvatnog uzrasta, dok se u Republici Srpskoj POO može organizirati za svako dijete u godini pred polazak u školu, dakle neobvezno.

Spomenut ćemo da je u Unsko-sanskom kantonu u 2010. godini donesen i u „Službenom glasniku Unsko-sanskog kantona“, broj 8/2010 objavljen Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju Unsko – sanskog kantona, ali on do danas nije stupio na snagu. Tek nakon stupanja na snagu Zakona, moguće je započeti realizaciju obveza propisanih zakonom, pa tako i sa realizacijom obveznog predškolskog programa u godini pred polazak u školu.

Trajanje predškolskih programa u godini pred polazak u školu je najčešće 150 sati, raspoređenih tokom cijele godine na fond od dva sata tjednom, dok se u Republici Srpskoj to organizira u razdoblju od tri mjeseca po tri sata dnevno, što je ukupno oko 190 sati.

Pedagoški stručnjaci su od početka ukazivali na činjenicu da je fond od 150 sati nedovoljan za postizanje bar osnovnih rezultata, pogotovo kada su ti sati raspoređeni na jedno prisustvo sedmično, jer izostaje neophodni kontinuitet rada sa djecom, a tako i evidentno dejstvo programa na djecu. Pedagoški i drugi stručnjaci ni fond od 300 sati ne smatraju adekvatnim za postizanje željenih rezultata. Prosjek tjednog fonda sati u EU je 29, a program traje cijelu godinu, odnosno dvije godine za djecu od 4 do 6 godina.

Što se tiče **organizacijskih formi** u institucionalnom POO-u, podaci pokazuju da prevlađuje cjelodnevni boravak u obdaništima, kojim se zbrinjavaju djeca dok roditelji rade. Znanstvena istraživanja, vođena u Europi na temu efikasnih programskih modaliteta, rezultirala su spoznajom da cjelodnevni boravak nema većeg značaja u poređenju sa kraćim dnevnim programima koji su, uz to, znatno jeftiniji.

Kvalitetni **programi** i kvalitetan **kadar** su osnovne pretpostavke razvoja u sektoru POO-a. Pedagoška znanost afirmira značaj kvalitetnih programa, ali ističe presudnu ulogu odgojitelja—on ne smije biti sredstvo transmisije zacrtanih programskih sadržaja, nego njihov sukreator.

To podrazumijeva osposobljenost odgojitelja da istražuje svoju odgojnu praksu i da je mijenja, bez straha od kritike ustanove u kojoj radi. Ta osposobljenost se kao cilj treba ugraditi u inicijalno obrazovanje i cjeloživotno učenje odgojitelja i u programe POO-a, te naći adekvatno mjesto u izradi alata koji u sustavskom smislu stvaraju pretpostavke za osiguranje kvaliteta POO-a. U tom pogledu su učinjeni početni koraci – Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (u daljnjem tekstu: APOSO) je razvila Standarde kvalitete rada odgojitelja, pedagoga i ravnatelja u predškolskom odgoju i obrazovanju, te donijela Preporuke za unapređenje postojećih i izradu novih cjelovitih razvojnih programa.

U pogledu **financiranja** rada predškolskih ustanova, evidentno je da glavninu financijskih obveza ima osnivač, dok Okvirnim zakonom definirani partneri nemaju fiksirane i svakodnevnim radom uvjetovane obveze. Ako nadležno ministarstvo obrazovanja nema dovoljno proračunskih sredstava, ono neće izvršiti svoje obveze prema predškolskoj ustanovi, ili će ih izvršiti djelimično. Tome treba dodati činjenicu da su, osim u Kantonu Sarajevo i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine, osnivači javnih predškolskih ustanova jedinice lokalne samouprave. Stoga pojedini kantonalni proračuni uopće ne sadrže stavku za POO – ono nije stabilni proračunski korisnik, financijski projiciran na sličnim kriterijima po kojima se financira osnovno ili srednje obrazovanje.

To ne znači da proračun Republike Srpske i pojedinih kantona nemaju izdvajanja za POO (oni izdvajaju sredstva, posebice za programe pred polazak u školu), ali to su uglavnom interventne odluke vlasti iznad lokalne razine koja se može ali i ne mora donijeti.

Ulaganje u razvoj javnih predškolskih ustanova– u objekte, povećanje kapaciteta, poboljšanje kvalitete, itd.– izravno je uvjetovano razvijenošću općina i njihovom ekonomskom moći, tako da stanje POO-a značajno varira od jedne do druge lokalne sredine. Siromašne općine manje izdvajaju za predškolske ustanove, čime se automatski povećava cijena koju plaćaju roditelji, zbog čega dolazi do smanjenja broja djece u predškolskim ustanovama. Tako se krug siromaštva zatvara i dugoročno učvršćuje, nanoseći veliku štetu i društvu i obitelji i pojedincu.

Djeca u Bosni i Hercegovini nemaju iste mogućnosti pristupa predškolskoj ustanovi, kvalitetnim programima, te korištenju programa u dužem trajanju, koji će stimulirati njihove potencijale. Pristup predškolskim ustanovama i kvalitetnim programima je izravno uvjetovan financijskom moći roditelja. Pored te diskriminacije po osnovi siromaštva, evidentne su i diskriminacije po mjestu stanovanja (grad- selo- razučena teritorij općine), mjestu roditelja u društvenoj podjeli rada (marginalizirane i ugrožene skupine), zdravstvenom stanju djece (djeca sa posebnim potrebama, sa poteškoćama u razvoju, itd.), obiteljskom statusu djece (samohrani roditelji, djeca bez roditeljskog staranja), itd. To znači dalje produbljavanje nejednakosti i ugrožavanje prava na rano obrazovanje, a time i jačanje siromaštva i odsustvo mehanizma socijalne inkluzije u izgradnji novog društva i nove ekonomije, bazirane na znanju.

U EU je najzastupljeniji kombinirani način financiranja POO-a (centralno, regionalno i lokalno), pri čemu je svaka razina vlasti precizno zadužena za određene obveze. Najveći broj država EU izdvaja između 0,4 i 0,6% svojih bruto društvenih proizvoda za POO. Značajno je

napomenuti da, unutar ukupnog procenta BDP-a kojeg ove zemlje izdvajaju za POO, više od pola se odnosi na djecu starosti od 0 do 3 godine.

U Bosni i Hercegovini je u dovoljnoj mjeri razvijena svijest o značaju POO-a za pojedinca i društvo u cjelini. Stoga je potrebno približiti naučne spoznaje o ključnoj važnosti POO-a svim slojevima stanovništva, posebice ciljanim populacionim skupinama – roditeljima na prvom mjestu¹⁵.

1.6. Polazne osnove za izradu ovog dokumenta

Zrelo društvo koje razumijeva da se prije polaska u osnovnu školu u djetetu formiraju temeljne odrednice i obrasci za cijeli njegov život, vidjeće svoj puni interes u razvoju kvalitetnog POO-a za svu djecu. Taj interes ne može biti deklarativnog tipa i ne može se svesti samo na humanističku argumentaciju, s obzirom na enorman značaj POO-a za budućnost društva.

Tom ranom intervencijom društva/ države u populaciji predškolskog uzrasta sustavski se započinje jačanje ljudskog kapitala. Kvalitetan POO izravno utječe na kasniju uspješnost djece u školi i životu. Raniji polazak u predškolsku ustanovu i broj godina pohađanja koreliraju sa uspješnim intelektualnim razvojem, boljim zdravljem, većom neovisnošću, koncentracijom, manjim stupnjom asocijalnog i kriminalnog ponašanja kasnije u životu.

Vodeći svjetski ekonomisti tvrde da je investiranje u razvoj i obrazovanje u ranom uzrastu najbolja investicija za društvo. To znači direktan doprinos ekonomskom rastu i održivom razvoju društva. De facto, ekonomija znanja, društvo znanja, započinju svoj razvoj u predškolskoj ustanovi.

Borba protiv siromaštva i socijalne isključenosti je takođe polazna osnova za strateško opredjeljenje jačanja POO-a. Sve dobrobiti koje kvalitetan POO pružaju pojedincu i društvu postaju izraženo vidljive u slučaju ranog obrazovanja djece iz siromašnih sredina i vulnerabilnih skupina stanovništva, odnosno socijalno ugroženih i marginaliziranih slojeva stanovništva.

Pored navedenih, kao polaznu osnovu za strateška opredjeljenja u ovom sektoru, treba podrazumijevati i područje ostvarivanja ljudskih prava, odnosno prava djeteta, definiranih našim legislativnim i drugim aktima. Ustav Bosne i Hercegovine obvezuje na najvišoj razini međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda, apostrofirajući Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i UN Konvenciju o pravima djeteta.

¹⁵ Izvori podataka u ovom poglavlju : statistički bilteni BHAS, Federalnog zavoda za statistiku i Republičkog zavoda za statistiku RS; završni izvještaji Istraživanja višestrukih pokazatelja o stanju i položaju djece i žena u Bosni i Hercegovini; Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe, 2014, Eurydice and Eurostat Report; Informacija o implementaciji Strateških pravaca razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini, sjednica Vijeća ministara Bosne i Hercegovine od 26.03.2013

Pravni stručnjaci smatraju pravo na obrazovanje progresivnim pravom, odnosno onim koje ne može biti apstraktno određeno, nego provođeno na utvrđenom esencijalnom razini.

„Europa 2020 - Europska strategija za pametan, održiv i uključiv rast“ i „Jugoistočna Europa 2020 - radna mjesta i napredak u Europskoj perspektivi“ su europski strateški dokumenti koji obrazovanje tretiraju kao jedan od prioriteta. Oblast POO-a je obuhvaćena dokumentom pod nazivom Barcelonski ciljevi- oni podupiru implementaciju navedenih europskih strategija. Cilj EU je do 2020. godine dostići obuhvat djece od 4 do 6 godina starosti institucionalnim POO-m u iznosu od 95% te populacije. Taj cilj je već ostvaren sa 93% obuhvaćene djece ciljne dobi.

Zajednička globalna inicijativa UNICEF-a i UNESCO-a za uključivanje sve djece u kvalitetno obrazovanje dala je snažan podstrek već postojećim svjetskim i europskim naporima za osiguravanja ranog učenja svoj djeci.

Regionalna ministarska konferencija o obrazovanju, održana koncem 2013. godine na tu temu, rezultirala je dokumentom „Pozivom na djelovanje - za jednak pristup obrazovanju i uključivanje sve djece u kvalitetni odgoj i obrazovanje“. Jednoglasno su prihvaćena četiri temeljna opredjeljenja. Svako od njih se odnosi i na POO, a posebice ono o potrebi da svako dijete prije polaska u školu završi najmanje jednu godinu POO-a. Identičan zahtjev iz svibnja 2015. godine utvrdio je Svjetski obrazovni forum.

2. VIZIJA

Svakom djetetu u Bosni i Hercegovini osigurat će se pristup i dostupan kvalitetan POO, na temelju standarda EU, što će pozitivno utjecati na sve aspekte razvoja djeteta (tjelesni, razvoj govora, komunikacije i stvaralaštva, socio-emocionalni, intelektualni razvoj i briga o sebi), i doprinijeti razvoju zdrave, zadovoljne, aktivne i društveno odgovorne ličnosti kao temelja društveno- ekonomskog razvoja i socijalne inkluzije.

3. MISIJA

Razvijati i unaprijediti POO u Bosni i Hercegovini, zasnovan na razvoju životnih vještina i ključnih kompetencija djece, u skladu sa znanstvenim spoznajama i suvremenim filozofijama odgoja i obrazovanja.

Osigurati zakonske, prostorne, materijalne, programske i kadrovske uvjete za uključivanje svakog djeteta u POO, koji će zadovoljiti njihove individualne razvojne potrebe putem: planiranja proračuna, modernizacije programskih koncepcija, kvalitetnog obrazovanja i kontinuiranog profesionalnog razvoja odgojitelja, stručnih suradnika i menadžmenta,

partnerstva sa roditeljima i senzibilizacije javnosti i donositelja odluka u području odgoja i obrazovanja.

4. PRINCIPI RAZVOJA PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

1.Princip najboljeg interesa djeteta

Najbolji interes djeteta ima prioritet, a pravo djeteta na odgoj i obrazovanje jednako je bitno kao i kvalitetna briga za njegovo fizičko i mentalno zdravlje i sigurnost. Efikasna primjena ovog principa u ranoj fazi razvoja djeteta ostvaruje se u i izvan obitelji, stoga ona mora biti u središtu pažnje društvene zajednice.

2.Princip jednakih prava i nediskriminacije

Svako dijete ima jednako pravo pristupa i učešća u POO-u, bez diskriminacije po osnovu uzrasta, spola, sposobnosti, nacionalne i religijske pripadnosti, socijalno-ekonomskog statusa, mjesta življenja, ili po bilo kojem drugom osnovu.

3. Princip demokratičnosti i pluralizma

U sustavu POO-a promovira se tolerancija, uvažavanje različitosti i interkulturalnosti, afirmira se ideja pluralizma i slobode kroz primjenu različitih znanstveno utemeljenih teorijskih pristupa, programa rada, metodičkih pristupa i organizacijskih oblika rada.

4. Humanističko- razvojni princip

POO se zasniva na humanističko- razvojnom principu koji polazi od specifične prirode djeteta i okruženja, djetetovog cjelovitog rasta i razvoja i razvojnih potreba, u svrhu ostvarivanja punog potencijala djeteta.

5.Princip učešća i partnerstva

Odgovarajuće sudjelovanje roditelja/ staratelja i djece u planiranju, organiziranju, izvođenju i evaluaciji programa i usluga predstavlja jedan od preuvjeta uspješnosti POO. Ostvarenje ovog principa se zasniva na partnerstvu predškolske ustanove i obitelji, te uže i šire društvene zajednice.

6.Princip intersektoralnosti i multidisciplinarnosti

Društvena briga o djeci i kompleksnost POO-a koji obuhvata odgojno-obrazovnu, socijalno-zbrinjavajuću i zdravstveno-preventivnu komponentu zahtijeva intersektoralnu suradnju i multidisciplinarni pristup.

7.Princip profesionalne autonomnosti i odgovornosti

Predškolska ustanova, menadžment, a posebno stručno osoblje kao kreatori odgojno-obrazovnog procesa, uživaju profesionalnu autonomiju, a njihov rad redovito se interno i eksterno vrednuje.

Radeći na temelju standarda kvalitete, uz kontinuirani profesionalni razvoj, predškolska ustanova, menadžment i stručno osoblje snose odgovornost za vlastiti rad.

5. SWOT analiza

Ministarstva obrazovanja u Bosni i Hercegovini i Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje su u formi SWOT analize odgovorili na pitanje o „Povećanju obuhvata djece predškolskim odgojem i obrazovanjem (posebno u godini pred polazak u školu) te potpori unapređenju kvalitete programa rada i predškolskih ustanova“. Ti odgovori su opredijelili opći i specifične ciljeve ovog strateškog dokumenta, kao i aktivnosti koje je potrebno poduzeti u svrhu njihovog postizanja.

	<i>Snage</i>	<i>Slabosti</i>
<i>Interni elementi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zainteresiranost svih sudionika za unapređenje POO-a 2. Zainteresiranost privatnog sektora za privatno i javno partnerstvo 3. Školovan kadar 4. Iskustvo u reformskim projektima i procesima 5. Postojanje strateškog i zakonskog okvira 6. Postojanje studijskih programa za POO 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nedovoljna proračunska sredstva 2. Nedovoljna uposlenost stručnog kadra 3. Nedovoljno kontinuiranog stručnog usavršavanja odgojno- obrazovnih radnika 4. Nerazvijena mreža predškolskih ustanova 5. Nedovoljna opremljenost predškolskih ustanova 6. Neriješen prijevoz djece 7. Nedostatak baze podataka
	<i>Prilike</i>	<i>Prijetnje</i>
<i>Eksterni elementi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Senzibilizacija javnosti 2. Interes roditelja 3. Modernizacija inicijalnog i cjeloživotnog obrazovanja 4. Jačanje suradnje predškolskih ustanova, osnovnih škola, pedagoških zavoda/ zavoda za školstvo/ pedagoške institucije i fakulteta koji obrazuju kadar za rad u predškolskim ustanovama 5. Korištenje prostornih kapaciteta osnovnih škola 6. Potpora donatora 7. Preraspodjela proračunskih sredstava u korist POO-a 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nedostatak finansijskih sredstava 2. Neprovođenje i neusklađenost zakonskih propisa 3. Slaba inkluzija 4. Nedovoljna kontrola rada predškolskih ustanova 5. Nedostatak međusektorske suradnje i planiranja

6. STRATEŠKI CILJEVI PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

6.1. Opći cilj

Opći cilj POO-a u Bosni i Hercegovini, kao integralnog dijela cjelokupnog sustava odgoja i obrazovanja, je osigurati optimalne uvjete da svako dijete, do polaska u školu, razvija i ostvaruje svoje potencijale do maksimuma putem različitih vidova visokokvalitetnih, sveobuhvatnih, kulturološki prilagođenih i inkluzivnih usluga POO-a.

6.2. Specifični ciljevi

1.Povećati obuhvat djece predškolskim odgojem i obrazovanjem

Povećati obuhvat djece POO-m na 100% u godini pred polazak u školu, osiguravajući kontinuirani odgojno- obrazovni rad u trajanju od najmanje tri sata (180 minuta) dnevno cijele pedagoške godine.

Povećati obuhvat djece od 3 do 5 godina starosti na 50% te populacije, te povećati obuhvat djece od 0 do 3 godina na 20%.

Za realizaciju ovog cilja potrebno je: osiguranje i proširenje prostornih kapaciteta predškolskih ustanova i osnovnih škola; njihovo opremanje i nabava didaktičkog materijala; te povećanje broja stručnog osoblja.

2.Osigurati kvalitetu predškolskog odgoja i obrazovanja

POO utemeljiti na ishodima razvoja i učenja djece, sa fokusom na dijete a ne na sadržaj, što podrazumijeva kvalitetan program i kompetentno stručno osoblje, sigurno i poticajno okruženje, holistički pristup djetetu, pluralizam metoda rada i interdisciplinarnost, kao i fleksibilnost.

Za realizaciju ovog cilja potrebno je: analizirati i modernizirati postojeće i izraditi nove programa POO-a, vodeći računa i o olakšanju prijelaza djece iz obdaništa u osnovnu školu; osiguranje kvalitete osoblja (menadžment, stručno i drugo osoblje) kroz odgovarajuće inicijalno obrazovanje i cjeloživotno učenje, odnosno profesionalni razvoj; uvođenje prakse (sustava) monitoringa i evaluacije rada predškolskih ustanova i njihovih programa; izraditi potrebnu pedagošku dokumentaciju; izraditi bazu podataka, odnosno statističkog sustava koji odgovara zahtjevima Eurydice i Eurostat-a.

3.Osigurati redovito financiranje

POO, kao prvi nivo sustava obrazovanja, uvesti u proračune entiteta, kantona, Brčko distrikta Bosne i Hercegovine i lokalnih zajednica (resori obrazovanja, zdravstva, socijalne skrbi) u statusu stalnog proračunskog korisnika. Pri tome posebno izdvojiti namjensku stavku za

financiranje POO-a u godini pred polazak u školu, te namjensku stavku za (su)financiranje povećanja obuhvata djece od 0 do 5 godina.

Treba učiniti napore da se smanje/ eliminiraju razlike u materijalnom statusu stručnog osoblja u predškolskom i drugim razinama obrazovanja.

Za realizaciju ovog cilja potrebna je: opredijeljenost donositelja odluka za razvoj POO-a i osiguranje sredstava u proračunima.

4. Ojačati inkluziju

Povećati uključenost u POO djece sa poteškoćama u razvoju, darovite djece, djece iz rizičnih obitelji, djece Roma, djece iz ruralnih sredina, djece iz obitelji sa niskim socio- ekonomskim statusom, djece bez roditeljskog staranja, djece nezaposlenih roditelja, te djece iz drugih ranjivih društvenih skupina.

Za realizaciju ovog cilja potreban je: pojačani angažman ne samo predškolskih ustanova, koje trebaju prilagoditi svoje programe i metode rada potrebama i mogućnostima svakog djeteta ponaosob, nego i šire društvene zajednice, kako bi se stvorili potrebni uslovi za uključenje u POO za svu djecu, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu.

5. Senzibilizirati društvo za značaj predškolskog odgoja i obrazovanja

S obzirom na nedovoljno razvijenu svijest o značaju POO-a i za društvo u cjelini i za pojedinca, senzibilizirati društvo za značaj institucionalnog POO-a, posebno donositelje odluka na svim razinama vlasti, obitelj, javnost i medije.

Za realizaciju ovog cilja potrebne su: dobro osmišljene aktivnosti informisanja i promocije društvenih vrijednosti POO-a, funkcionalno usmjerene na ciljane skupine i ponavljane u određenim vremenskim intervalima, kako bi važnost POO-a postala neupitnim dijelom javnog mnijenja.

7. PAKETI AKTIVNOSTI (P)

Da bi se realizirali specifični strateški ciljevi POO-a potrebno je poduzeti niz aktivnosti. Svaki od pet specifičnih ciljeva podrazumijeva njemu svojstvene aktivnosti koje su u tekstu koji slijedi grupirane u pet paketa aktivnosti.

7.1. PAKET AKTIVNOSTI 1 - POVEĆATI OBUHVAT

P.1.1. Analizirati mrežu javnih i privatnih predškolskih ustanova na razini svake lokalne zajednice, njihove prostorne, higijenske i druge uvjete, kao i opremljenost, didaktička i druga sredstva za rad, te sumirati nalaze na razini obrazovne vlasti.

P.1.2. Analizirati mrežu osnovnih škola na razini svake lokalne zajednice, njihove prostorne uvjete i opremljenost za izvođenje predškolskih programa (vodeći računa o ekonomici obrazovanja i standardima i normativima za POO), te sumirati nalaze na razini obrazovne vlasti.

P.1.3. Analizirati broj i strukturu stručnog kadra u javnim i privatnim predškolskim ustanovama sa aspekata: postojećih standarda i normativa; povećanja obuhvata institucionalnim POO-m; značajnog povećanja učešća djece u programima u godini pred polazak u školu. U analizu uvrstiti i broj nezaposlenog stručnog kadra traženih profila.

P.1.4. Uspostaviti i stalno ažurirati bazu podataka sačinjenu po Eurostat- ovoj metodologiji o svoj djeci starosti od 0 do 6 godina, statistički ih razvrstavajući: po godinama (od 0 do 3 godine; od 3 do 5 godina; djeca u godini pred polazak u školu), spolu, socijalnom statusu i mjestu stanovanja. Sve te podatke prikupiti i za djecu koja nemaju jedinstveni matični broj i uvrstiti ih u bazu podataka kao stalnu kategoriju.

P.1.5. Inicirati nove kriterije za financijsku participaciju roditelja/ staratelja djece u jaslicama i vrtićima na osnovu socio- ekonomskog statusa, sa aspekta potrebe povećanja obuhvata djece institucionalnim POO-m.

P.1.6. Na temelju urađenih analiza, sačiniti plan povećanja obuhvata POO-m za razdoblje 2017-2021.godine djece od 0 do 3 godine, djece od 3 do 5 godina i djece u godini pred polazak u školu, uzimajući u obzir sve potrebne elemente: financijska sredstva, infrastrukturu, stručni kadar, opremu, prijevoz djece, itd.

P.1.7. Osigurati sredstva u proračunima entiteta, kantona i lokalnih zajednica za intenzivnije povećanje obuhvata predškolskim programima djece u godini pred polazak u školu i cjelovitim razvojnim programom, posebice djece iz socijalno ugroženih obitelji, ruralnih i siromašnih sredina.

P.1.8. Dograditi, adaptirati, rekonstruirati i opremiti već postojeće objekte i prostore i izgraditi nove objekte za POO (posebno u velikim gradovima, ruralnim i razućenim sredinama).

P.1.9. Osiguravati provođenje plana iz točke 1.6. kao minimalnog okvira povećanja obuhvata POO-m u cijelom planskom razdoblju.

7.2. PAKET AKTIVNOSTI 2- OSIGURATI KVALITETU PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

P.2.1. Definirati ishode učenja i razvoja u POO.

P.2.2. Unaprijediti Zajedničku jezgru cjelovitih razvojnih programa za rad u predškolskim ustanovama na temelju ishoda učenja i razvoja u POO-u.

P.2.3. Sačiniti sporazum o unaprijeđenoj Zajedničkoj jezgri cjelovitih razvojnih programa za rad u predškolskim ustanovama.

P.2.4. Izraditi nove/ unaprijediti postojeće programe POO-a na temelju ishoda učenja i razvoja i unaprijeđene Zajedničke jezgre.

P.2.5. Analizirati inicijalno obrazovanje odgojitelja na temelju provedenog empirijskog istraživanja, mišljenja znanstvenika i praktičara, te na temelju toga izraditi smjernice za modernizaciju inicijalnog obrazovanja odgojitelja.

P.2.6. Uraditi evaluaciju i reviziju „Standarda kvalitete rada odgojitelja, pedagoga i ravnatelja u predškolskom odgoju i obrazovanju“ i izraditi standarde kvalitete rada i ostalih stručnih suradnika.

P.2.7. Izraditi modele evaluacije i samoevaluacije rada predškolskih ustanova.

P.2.8. Unaprijediti kompetencije odgojitelja i stručnih suradnika za suradnju sa roditeljima i jačanje roditeljskih kompetencija.

P.2.9. Inicirati izmjenu propisa na temelju kojih se otvaraju igraonice, kako bi se obrazovnim vlastima dala nadležnost u ocjeni ispunjavanja uvjeta za otvaranje igraonice i u pogledu nadgledanja njihovog rada.

P.2.10. Razviti module za stručno usavršavanje, razvoj kompetencija i profesionalni razvoj odgojitelja, stručnih suradnika i menadžmenta u POO-u.

P.2.11. Promovirati i poticati znanstvena istraživanja teorije i prakse u području ranog djetinjstva i POO-a.

7.3. PAKET AKTIVNOSTI 3 - OSIGURATI REDOVNO FINANCIRANJE

P.3.1. Osigurati zakonske pretpostavke za uvođenje POO-a u proračune entiteta, kantona, Brčko distrikta Bosne i Hercegovine i lokalnih zajednica u statusu stalnog proračunskog korisnika. Pri tome izdvojiti namjensku stavku (proračunsku liniju) za financiranje POO-a u godini pred polazak u školu, te namjensku stavku za (su)financiranje povećanja obuhvata djece od 0 do 5 godina.

P.3.2. Ujednačiti materijalni status stručnog osoblja koje provodi predškolski program u godini pred polazak u školu sa materijalnim statusom stručnog osoblja u osnovnom obrazovanju.

P.3.3. Osigurati zakonske pretpostavke za uspostavljanje javno- privatnog partnerstva u oblasti POO-a.

P.3.4. Osigurati sredstva međunarodnih organizacija, fondova EU i sredstva donatora, te ih usmjeriti u oblast POO-a.

P.3.5. Umanjiti visinu mjesečne uplate koju roditelj/ staratelj plaća za cjeloviti razvojni program za dijete u godini pred polazak u školu za iznos koji je namjenski izdvojen za financiranje programa u godini pred polazak u školu.

7.4. PAKET AKTIVNOSTI 4 - OJAČATI INKLUZIJU

P.4.1. Osigurati pristup i tehničke prilagodbe prostora predškolskih ustanova, te pomagala za djecu sa tjelesnim poteškoćama, kako bi se otklonile građevinsko-arhitektonske barijere.

P.4.2. Poboľšati inicijalno obrazovanje i cjeloživotno učenje odgojitelja i stručnih suradnika u području ranog prepoznavanja i intervencije kod poteškoća i odstupanja u razvoju djece.

P.4.3. Koristiti postojeće standardizirane i razvijati nove primjerene instrumente za praćenje, procjenu i dokumentiranje razvoja djece od 0 do 6 godina života.

P.4.4. Razviti koncept dodatnih kapaciteta u predškolskim ustanovama za pružanje stručne potpore za prepoznavanje i ranu intervenciju kod djece sa posebnim potrebama (npr. senzornomotorna soba, resursna soba/ centar, programi za nadarenu djecu, itd.).

P.4.5. Diversificirati programe POO-a za djecu u ruralnim i razuđenim sredinama koja nemaju mogućnost pohađanja cjelovitih razvojnih programa (mobilni timovi, vrijeme realizacije, itd.).

P.4.6. Sustavno povećavati obuhvat cjelovitim razvojnim programima djece iz siromašnih obitelji, obitelji u riziku, djece nezaposlenih roditelja, djece Roma, djece bez roditeljskog staranja, i sl.

P.4.7. Unaprijediti pedagoške standarde i normative za POO, posebice u pogledu broja odgojitelja, broja i profila stručnih suradnika i brojnosti odgojne skupine u kojoj se nalaze djeca sa poteškoćama u razvoju, vodeći računa o vrsti poteškoća.

P.4.8. Stvoriti pretpostavke za angažiranje asistenata u odgojno-obrazovnom radu u predškolskim ustanovama.

7.5. PAKET AKTIVNOSTI 5- SENZIBILIZIRATI DRUŠTVO

P.5.1. Inicirati izradu i potpisivanje protokola o suradnji predškolskih ustanova, zdravstvenih i ustanova socijalne skrbi na razini lokalne zajednice u cilju osiguranja dostupnog i kvalitetnog POO-a za svu djecu.

P.5.2. Na razini lokalne zajednice razvijati i realizirati programe (predavanja, radionice, dani otvorenih vrata, priredbe, izložbe, ulične akcije i sl.) o značaju POO-a za različite ciljne skupine (mediji, roditelji, budući roditelji, mladi ljudi, trudnice, itd).

P.5.3. Uspostaviti stalnu suradnju između predškolskih ustanova i lokalnih i drugih medija radi promocije primjera dobrih praksi i uspjeha u radu predškolskih ustanova.

P.5.4. Periodično organizirati promotivne kampanje o značaju POO-a namijenjene ciljnim skupinama – članovima općinskih vijeća, političkim strankama, poslovnim subjektima, medijima itd.

P.5.5. Razviti brošure i multimedijalne sadržaje popularnog tipa o psihofizičkim karakteristikama razvoja djeteta od 0 do 6 godina i ishodima razvoja i na temu zašto je važno upisati dijete u vrtić.

8. Indikatori, nositelji aktivnosti i period implementacije paketâ aktivnosti

Aktivnost	Indikator	Nositelji	Razdoblje
PAKET AKTIVNOSTI 1- POVEĆATI OBUHVAT			
P.1.1.	Usvojena analiza sa zaključcima	Nadležna ministarstva obrazovanja i osnivači predškolskih ustanova u suradnji sa lokalnim zajednicama	Početak 2017. godine
P.1.2.	Usvojena analiza sa zaključcima	Nadležna ministarstva obrazovanja i lokalne zajednice	Početak 2017. godine
P.1.3.	Usvojena analiza sa zaključcima	Nadležna ministarstva obrazovanja, predškolske ustanove, lokalne zajednice, zavodi za zapošljavanje	Početak 2017. godine
P.1.4.	Uspostavljena funkcionalna baza podataka	Nadležna ministarstva obrazovanja i zavodi za statistiku u suradnji sa ministarstvima socijalne zaštite i zdravstva, te službama lokalne zajednice i drugim nadležnim tijelima i institucijama	Početak 2017. godine
P.1.5.	Prihvaćena inicijativa i izrađeni novi kriteriji	Nadležna ministarstva obrazovanja i ministarstva socijalne zaštite u suradnji sa osnivačima i lokalnom zajednicom	Početak 2017. godine
P.1.6.	Plan usvojen	Nadležna ministarstva obrazovanja u suradnji sa ministarstvima socijalne zaštite i zdravstva i odgovarajućim službama lokalnih zajednica	Drugi kvartal 2017. godine

P.1.7.	Osigurana proračunska sredstva	Vlade, posebno nadležna ministarstva obrazovanja, ministarstva socijalne zaštite i zdravstva u suradnji sa lokalnom zajednicom	Kontinuirano od 2017. godine
P.1.8.	Broj objekata/ prostora	Lokalne zajednice u suradnji sa nadležnim ministarstvima obrazovanja i osnivačima predškolskih ustanova	Kontinuirano
P.1.9.	Povećanje obuhvata djece od 0 do 6 godina, posebno u godini pred polazak u školu	Vlade, a posebno nadležna ministarstva obrazovanja, ministarstva socijalne zaštite i zdravstva u suradnji sa odgovarajućim službama lokalne zajednice	Kontinuirano od 2017. do 2021. godine
PAKET AKTIVNOSTI 2- OSIGURATI KVALITETU PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA			
P.2.1.	Usvojeni ishodi učenja i razvoja	APOSO u suradnji sa nadležnim ministarstvima obrazovanja, pedagoškim zavodima/ zavodom za školstvo/ pedagoškom institucijom, zastupnicima akademske zajednice iz meritornih naučnih oblasti i zastupnicima javnih i privatnih predškolskih ustanova	Početak 2018. godine
P.2.2.	Unaprijeđena Zajednička jezgra usvojena	APOSO u suradnji sa nadležnim ministarstvima obrazovanja, pedagoškim zavodima/ zavodom za školstvo/ pedagoškom institucijom, zastupnicima akademske zajednice iz meritornih naučnih oblasti i zastupnicima javnih i privatnih predškolskih ustanova	Kraj 2018. godine
P.2.3.	Usvojen sporazum o Zajedničkoj jezgri	Ministarstvo civilnih poslova i nadležna ministarstva obrazovanja	Drugi kvartal 2019. godine

P.2.4.	Izrađeni novi/unaprijeđeni postojeći programi usklađeni sa unaprijeđenom Zajedničkom jezgrom cjelovitih razvojnih programa	Pedagoški zavodi/ zavod za školstvo/ pedagoška institucija i nadležna ministarstva obrazovanja u suradnji sa akademskom zajednicom i predškolskim ustanovama i APOSO-om	Kontinuirano od 2018. godine
P.2.5.	Izrađena analiza i smjernice	Nadležna ministarstva obrazovanja u suradnji sa pedagoškim zavodima/ zavodom za školstvo/ pedagoškom institucijom, odgovarajućim visokoškolskim ustanovama, APOSO-om i zastupnicima javnih i privatnih predškolskih ustanova	Drugi kvartal 2018. godine
P.2.6.	Izrađeni dokumenti	APOSO u suradnji sa nadležnim ministarstvima obrazovanja, pedagoškim zavodima/ zavodom za školstvo/ pedagoškom institucijom i akademskom zajednicom	Početak 2017. godine
P.2.7.	Izrađeni modeli evaluacije i samoevaluacije	APOSO u suradnji sa nadležnim ministarstvima obrazovanja i pedagoškim zavodima/ zavodom za školstvo/ pedagoškom institucijom	Kraj 2019. godine
P.2.8.	Broj aktivnosti iz tog područja u izvještajima o radu predškolskih ustanova	Predškolske ustanove, pedagoški zavodi/ zavod za školstvo/ pedagoška institucija i nadležna ministarstva obrazovanja	Kontinuirano
P.2.9.	Izmijenjeni propisi o otvaranju i radu igraonica	Nadležna ministarstva obrazovanja	Početak 2018. godine
P.2.10.	Izrađeni i implementirani moduli	Pedagoški zavodi/ zavod za školstvo/ pedagoška institucija, nadležna ministarstva obrazovanja i predškolske ustanove u suradnji sa APOSO-om, adekvatnim visokoškolskim ustanovama i zastupnicima javnih i privatnih predškolskih ustanova	Kontinuirano od 2018. godine

P.2.11.	Broj financijski podržanih i publiciranih znanstvenoistraživačkih radova iz te oblasti	Predškolske ustanove, nadležna ministarstva obrazovanja i nauke, Ministarstvo civilnih poslova i akademska zajednica	Kontinuirano
PAKET AKTIVNOSTI 3- OSIGURATI REDOVNO FINANCIRANJE			
P.3.1.	Osigurane zakonske pretpostavke i vidljivo financiranje POO-a u proračunima entiteta, kantona, Brčko distrikta i lokalnih zajednica	Vlade, a posebno nadležna ministarstva obrazovanja, ministarstva financija, zdravstva i socijalne zaštite u suradnji sa lokalnom zajednicom	Prvi kvartal 2018.godine
P.3.2.	Ujednačen materijalni status	Vlade, nadležna ministarstva obrazovanja i lokalne zajednice	Kontinuirano
P.3.3.	Osigurane zakonske pretpostavke	Vlade i lokalne zajednice u suradnji sa privatnim sektorom	Kraj 2018. godine
P.3.4.	Povećanje donatorskih sredstava za oblast POO-a	Nadležna ministarstva obrazovanja, Ministarstvo civilnih poslova BiH, predškolske ustanove	Kontinuirano
P.3.5.	Umanjena visina mjesečnih uplata roditelja/ staratelja	Nadležna ministarstva obrazovanja, predškolske ustanove i osnivači predškolskih ustanova	Treći kvartal 2017. godine
PAKET AKTIVNOSTI 4 - OJAČATI INKLUZIJU			
P.4.1.	Broj objekata u kojima je izvršena prilagodba i broj nabavljenih pomagala	Osnivači predškolskih ustanova u suradnji sa ministarstvima zdravstva, socijalne zaštite i nadležnim ministarstvima obrazovanja	Kontinuirano od 2018. godine

P.4.2.	Broj inoviranih nastavnih planova i programa adekvatnih studija i broj odgovarajućih modula i programa stručnog usavršavanja	Odgovarajuće visokoškolske ustanove, pedagoški/zavodi za školstvo/ pedagoška institucija i osnivači predškolskih ustanova	Kontinuirano od 2018. godine
P.4.3.	Broj instrumenata i broj predškolskih ustanova koje ih upotrebljavaju	Nadležna ministarstva obrazovanja i predškolske ustanove, pedagoški/ zavodi za školstvo/ pedagoška institucija i akademska zajednica	Kontinuirano od 2018. godine
P.4.4.	Broj predškolskih ustanova koje pružaju stručnu potporu djeci sa posebnim potrebama	Osnivači predškolskih ustanova, predškolske ustanove, nadležna ministarstva obrazovanja, ministarstva zdravstva i socijalne skrbi	Kraj 2020. godine
P.4.5.	Postotak obuhvata djece POO-m iz ciljane skupine	Predškolske ustanove, osnivači predškolskih ustanova i nadležna ministarstva obrazovanja	Početak 2018. godine
P.4.6.	Broj obuhvaćene djece	Nadležna ministarstva obrazovanja, ministarstva socijalne zaštite i zdravstva, osnivači predškolskih ustanova i predškolske ustanove	Kontinuirano od 2018. godine
P.4.7.	Unaprijeđeni i implementirani pedagoški standardi i normativi za POO	Nadležna ministarstva obrazovanja i ministarstva zdravstva i pedagoški/ zavodi za školstvo/ pedagoška institucija, osnivači predškolskih ustanova i APOSO	Zadnji kvartal 2018. godine
P.4.8.	Doneseni pravilnici kojima se reguliše angažovanje asistenata u predškolskim ustanovama i broj angažovanih asistenata	Nadležna ministarstva obrazovanja, pedagoški/ zavodi za školstvo/ pedagoška institucija i osnivači predškolskih ustanova	Kontinuirano od 2017. godine
PAKET AKTIVNOSTI 5- SENZIBILIZIRATI DRUŠTVO			
P.5.1.	Broj potpisanih i javno promoviranih protokola o suradnji	Osnivači predškolskih ustanova, lokalne zajednice i predškolske ustanove	Kontinuirano

P.5.2.	Broj realiziranih programa	Predškolske ustanove, pedagoški zavodi/ zavodi za školstvo/ pedagoška institucija, lokalne zajednice, nadležna ministarstva obrazovanja	Kontinuirano
P.5.3.	Broj objavljenih priloga u medijima	Predškolske ustanove i njihovi osnivači	Kontinuirano
P.5.4.	Broj organiziranih aktivnosti	Nadležna ministarstva obrazovanja i lokalna zajednica u suradnji sa NVO- ima i predškolskim ustanovama	Kontinuirano
P.5.5.	Broj, vrsta i domet objavljenih i distribuiranih sadržaja	Ministarstvo civilnih poslova i APOSO u suradnji sa UNICEF-om u Bosni i Hercegovini	Kontinuirano od 2017. godine

9. Monitoring

Nadgledanje provođenja vlastitih strateških planova i programa jačanja POO-a, baziranih na principima i ciljevima ove platforme, vrše nadležne obrazovne vlasti i jednom godišnje svoje izvještaje dostavljaju Ministarstvu civilnih poslova Bosne i Hercegovine koje pravi zbirnu informaciju za Vijeće ministara Bosne i Hercegovine.

Članovi Radne skupine za izradu dokumenta:

1. Daria Duilović, Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine
2. Elma Isanović, Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine
3. Hašima Ćurak, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (APOSO)
4. Mirna Nikšić, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke
5. Mara Matkić, Vlada Brčko distrikta Bosne i Hercegovine
6. Nataša Cvijanović, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske
7. Zorica Garača, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske
8. Snježana Kljajić, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske
9. Naira Jusufović, Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona
10. Ivica Augustinović, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona

Dodatni članovi u savjetodavnoj funkciji:

1. Marina Zeleničić, Zavod za školstvo Mostar
2. Ismeta Brajlović, Prosvjetno- pedagoški zavod Kantona Sarajevo
3. Staka Nikolić, Republički pedagoški zavod
4. Ljubinka Dragojević, Gradska uprava grada Banja Luka
5. Senada Sadović, Gradska uprava Mostar
6. Lana Radić, Gradska uprava Mostar
7. Zejna Avdić, Ministarstvo finansija Kantona Sarajevo
8. Alma Polić, JU za predškolski odgoj i obrazovanje „Naše dijete“ Tuzla
9. Nedeljka Sašić, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske
10. Jan Peeters, Univerzitet Ghent Belgija
11. Nirvana Pištoljević, Columbia Univerzitet New York u Sjedinjenim Američkim Državama i Parma Univerzitet, Italija
12. Tamara Pribišev- Beleslin, Univerzitet u Banjoj Luci
13. Smail Zupčević, Klinički centar Univerziteta u Sarajevu
14. Ivana Visković, Univerzitet Hercegovina
15. Zora Marenić, Univerzitet u Sarajevu
16. Pero Spasojević, Univerzitet u Istočnom Sarajevu
17. Almir Panjeta, nezavisni novinar
18. Bojan Tomić, Federalna televizija
19. Alma Herenda, UNICEF Bosne i Hercegovine
20. Selena Bajraktarević, UNICEF Bosne i Hercegovine
21. Nela Kačmarčik- Maduna, UNICEF Bosne i Hercegovine

Tehnička potpora:

1. Esma Hadžagić, UNICEF Bosne i Hercegovine
2. Sanja Kabil, UNICEF Bosne i Hercegovine
3. Lamija Landžo, UNICEF Bosne i Hercegovine

ANEKS 1- Spisak korištenih dokumenata

1.Konvencija UN o pravima djeteta

2.Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima

3.Europska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama

4.Deklaracija Svjetskog obrazovnog foruma „Obrazovanje 2030:Prema inkluzivnom i jednako kvalitetnom obrazovanju i cjeloživotnom učenju za sve“ (Incheon Declaration, 2015)

5.Europa 2020 –Europska strategija za pametan, održiv i uključiv rast, Europska komisija,2010.

6.J I Europa 2020 – Radna mjesta i napredak u europskoj perspektivi, Regionalni savjet za suradnju, 2013.

7.Poziv na djelovanje – Uključivanje sve djece u kvalitetno vaspitanje i obrazovanje, Regionalna ministarska konferencija o obrazovanju, Istanbul, 2013.

8.RKLA 3 multi-country evaluation: increasing access and equity in early childhood education in six CEE/CIS countries 2005-2012, Unicef,2014.

9.Barcelona objectives – The development of childcare facilities for young children in Europe with a view of sustainable and inclusive growth, European Commission, 2013.

10.Situation analysis of children's and women's right in BiH, Unicef, 2013.

11.Making Education a priority in the post 2015 –Development agenda, Unesco and Unicef, 2013.

12.Proposal for key principles of a Quality Framework for Early Childhood Education and Care, European Commission, 2014.

13.Moscow Framework for Action and Cooperation: Harnessing the Wealth of Nations, World Conference on Early Childhood Care and Education, 2010.

14. Preschool Education in BiH : Financial analysis with Policy Recommendations on Standardization and Expansion of Required Programs, Financial Feasibility and Organization, Innova, Unicef, 2013.

15.Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ broj 18/03

16.Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ broj 88/07

17.Zakon o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ broj 88/07

- 18.Sporazum o Zajedničkoj jezgri cjelovitih razvojnih programa za rad u predškolskim ustanovama, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ broj 16/09
- 19.Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementacije 2008-2015, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ broj 63/08
20. Strateški pravci razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine,10.02.2005.
- 21.Okvirna politika unapređenja ranog rasta i razvoja djece u Bosni i Hercegovini, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ broj 36/12
- 22.Akcijski plan za djecu Bosne i Hercegovine (2002-2010; 2011-2014; 2015-2018), Vijeće ministara BiH 02.06.2015.
- 23.Revidirani akcijski plan o obrazovnim potrebama Roma, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine 14.07.2010.
- 24.Dr. Jan Peeters, Što čini kvalitetno stručno osoblje u oblasti ranog obrazovanja djece,UNICEF-ova konferencija „Povećajmo mogućnosti djeci u BiH za rano učenje“, 12-13.02.2015.
- 25.Naučni i stručni radovi dr. N.Pištoljević, dr.S.Zubčević, dr.T.Pribišev-Beleslin, dr.A.Pašalić-Kreso, dr.P.Spasojević
- 26.Analiza stanja prava djece i njihovog provođenja u oblasti predškolskog odgoja i obrazovanja,Institucija ombudsmena za ljudska prava u Bosni i Hercegovini, 2012.
- 27.Informacija o implementaciji Strateških pravaca razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine 26.03.2013.
- 28.Izvještaj o implementaciji Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, 2012.
- 29.Povećajmo mogućnosti djeci u Bosni i Hercegovini za rano učenje, Projektni dokument UNICEF-a Bosne i Hercegovine, 2012.
- 30.Kvaliteta predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, 2012.
- 31.Podrška razvoju kvaliteta u predškolskom odgoju i obrazovanju, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, 2014.
- 32.Key data on Early Childhood Education and Care in Europe, Eurydice and Eurostat Report, 2014.
- 33.Anketa o potrošnji kućanstava u BiH 2011, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2013.
- 34.Demografija 2013, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2014.

35. Statistički bilteni o predškolskom obrazovanju Federalnog zavoda za statistiku i Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske za 2013. i 2014. godinu

36. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo zdravstva, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske i Zavod za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine. (2013.). Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) za Bosnu i Hercegovinu 2011.-2012.: završni izvještaj Sarajevo: UNICEF Bosne i Hercegovine.

37. Dr. Zlata Bruckauf: Dječije siromaštvo i uskraćenost u Bosni i Hercegovini – analiza Ankete o potrošnji kućanstava iz 2011. godine, UNICEF, 2014.